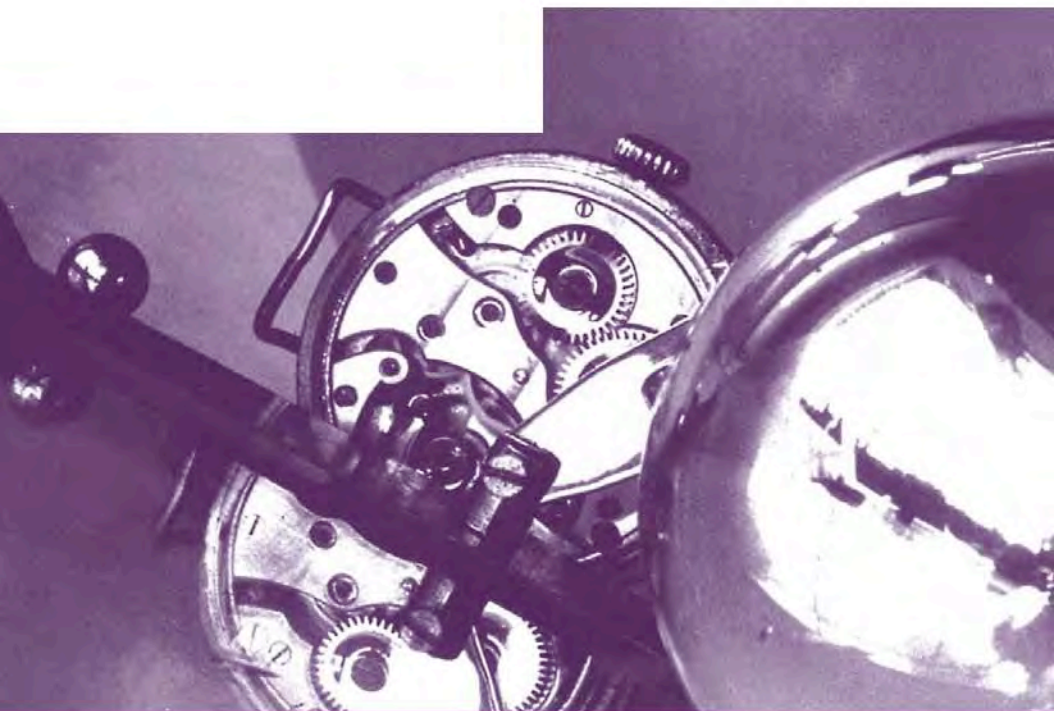

HERBERT ALTRICHTER, PETER POSCH, BRIDGET SOMEKH

Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους

Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας δράσης

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Η έρευνα δράσης είναι μια από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών. Τους δίνει τη δυνατότητα να βελτιώσουν την ποιότητα της μάθησης μέσα στην τάξη, προσφέροντας έναν πρακτικό τρόπο να φέρουν στο φως ορισμένες από τις πολυπλοκότητες της διδακτικής διαδικασίας.

Το βιβλίο αυτό εισάγει τον αναγνώστη στις μεθόδους και τις έννοιες της έρευνας δράσης. Χρησιμοποιεί παραδείγματα από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από εκπαιδευτικούς. Έχει τη μορφή εγχειριδίου με πολλά υποκεφάλαια για ευκολότερη ανάγνωση και 40 πρακτικές μεθόδους και στρατηγικές προς εφαρμογή, που ορισμένες επισημαίνονται ως χρήσιμες «στρατηγικές εκκίνησης». Οι συγγραφείς έχουν βασιστεί στη διεθνή εμπειρία τους από την έρευνα δράσης, που την απέκτησαν συνεργαζόμενοι στενά με εκπαιδευτικούς.

Το παρόν βιβλίο αποτελεί έναν απαραίτητο οδηγό για τους εκπαιδευτικούς, τα ανώτερα στελέχη της εκπαίδευσης και τους συντονιστές προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης οι οποίοι ενδιαφέρονται να ερευνήσουν την πρακτική τους με σκοπό να τη βελτιώσουν.

Ο **Herbert Altrichter** είναι Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Johannes Kepler στο Linz της Αυστρίας. Ο **Peter Posch**, συνταξιούχος τώρα, ήταν Καθηγητής Σπουδών Αναλυτικού Προγράμματος στο Πανεπιστήμιο του Klagenfurt. Η **Bridget Somekh** είναι Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Manchester, ενώ στο παρελθόν υπήρξε συντονίστρια του Δικτύου CARN (Collaborative Action Research Network).

ISBN 978-960-375-267-7

9 789603 752677

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΜ 3267

Ψηφιογραφία εξωφύλλου: Marianne Brandt, *Reflections*

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ	11
ΣΧΗΜΑΤΑ	13
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	14
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	15
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΤΙ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ;	17
Οι στόχοι της έρευνας δράσης	22
Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης	24
Τα στάδια της έρευνας δράσης	26
Δομή και χρήση του βιβλίου	26
2. ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: ΕΝΑΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	31
Γιατί τα ημερολόγια είναι χρήσιμα για την έρευνα	31
Προτάσεις σχετικά με την τήρηση ημερολογίων έρευνας	35
Ένα παράδειγμα από ημερολόγιο έρευνας	39
Διάφορα είδη ημερολογιακών εγγραφών	44
Πώς να αρχίσετε	56
3. ΠΩΣ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ ΜΙΑ ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΑΣ	63
Τι σημαίνει «αφετηρία της έρευνας»;	63
Πώς να βρίσκετε αφετηρίες	68
Τρόποι για να επιλέξετε αφετηρία	72

4. Η ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΦΕΤΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	79
Από την «πρώτη εντύπωση»	79
Η ενεργοποίηση πρόσθετης γνώσης κατά τη διάρκεια της έρευνας	84
Προς τη διαμόρφωση πρακτικών θεωριών	87
Προτεινόμενες μέθοδοι για την αποσαφήνιση της αφετηρίας της έρευνας	96
Συζητήσεις	98
Η χρήση σχεδιαγραμμάτων	102
Η σχηματοποίηση της εμπειρίας	106
5. Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	111
Απόκτηση εμπειριών και συλλογή δεδομένων	111
Κριτήρια για την αξιολόγηση της ποιότητας της έρευνας δράσης	117
Συλλογή δεδομένων που προϋπάρχουν	127
Παρατήρηση και καταγραφή καταστάσεων	130
Οι συνεντεύξεις	154
Το γραπτό ερωτηματολόγιο	166
Η συλλογή δεδομένων ως μέρος της δουλειάς στην τάξη	172
Μια συνδυαστική μέθοδος: η τριγωνοποίηση	173
6. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	177
Η αναζήτηση νοήματος στα δεδομένα	177
Δημιουργικές μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων	182
Κριτικές μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων	193
Σύνθετες μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων	198
7. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΗΣ	223
Η πρακτική δράση ως αναπόσπαστο τμήμα της έρευνας	223
Τι είναι οι στρατηγικές δράσης;	227
Πώς μπορώ να βρω μια ποικιλία από κατάλληλες στρατηγικές δράσης;	232
Πώς μπορώ να επιλέξω ποια στρατηγική δράσης να εφαρμόσω από όλες όσες έχω στη διάθεσή μου;	235

Πώς μπορώ να σχεδιάσω συγκεκριμένα βήματα για να βεβαιωθώ ότι αισθάνομαι άνετα με τη στρατηγική δράσης που έχω επιλέξει;	243
Πώς μπορώ να ελέγξω τα αποτελέσματα των στρατηγικών δράσης και να καταγράψω τις εμπειρίες που απέκτησα;	245
8. Η ΔΗΜΟΣΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ	255
Γιατί είναι σημαντικό να δημοσιοποιείται η γνώση των εκπαιδευτικών;	255
Η διάχυση της γνώσης των εκπαιδευτικών: τι, πώς, σε ποιους;	259
Σύνταξη γραπτών εκθέσεων για τη διάχυση της γνώσης των εκπαιδευτικών	266
Περισσότερες ιδέες για το γράψιμο	276
Εργαλειοθήκη για τη σύνταξη γραπτών εκθέσεων	279
9. ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ: ΜΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΔΡΑΣΗΣ	289
Δράση τύπου 1: σιωπηρή γνώση κατά τη δράση	293
Δράση τύπου 2: αναστοχασμός κατά τη δράση	294
Δράση τύπου 3: αναστοχασμός πάνω στη δράση	295
Η σημασία της έρευνας δράσης των εκπαιδευτικών	297
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	301
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	311

ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΔΡΑΣΗΣ

Ο πιο επιγραμματικός και σαφής ορισμός της έρευνας δράσης δίνεται από τον John Elliott (1991:69), που το έργο του έχει επηρεάσει πολύ αυτό το «κίνημα»: η έρευνα δράσης είναι «η μελέτη μιας κοινωνικής κατάστασης, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας της δράσης στα πλαίσια αυτής της κατάστασης». Ο απλός αυτός ορισμός εστιάζει την προσοχή μας σε ένα από τα πιο ουσιαστικά κίνητρα για να ασχοληθεί κάποιος με την έρευνα δράσης. Εννοούμε τη βούλησή του να βελτιώσει την ποιότητα της διδασκαλίας και της μάθησης, καθώς και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζονται οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές στα σχολεία. Η έρευνα δράσης έχει ως στόχο την υποστήριξη των εκπαιδευτικών, μεμονωμένα ή σε ομάδες, για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και τα προβλήματα της εκπαιδευτικής πράξης και να υλοποιήσουν καινοτομίες μετά από προβληματισμό και συζήτηση. Η ως τώρα εμπειρία από την έρευνα δράσης έχει δείξει ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να το κάνουν αυτό με επιτυχία και να επιδεικνύουν εντυπωσιακά αποτελέσματα, όταν τους παρέχονται ευκαιρίες και υποστήριξη.

Οι εκπαιδευτικοί αυτοί δεν έκαναν απλώς δουλειά που συνέβαλε στην ανάπτυξη των σχολείων τους, αλλά διεύρυναν επίσης τις γνώσεις τους και την επαγγελματική τους ικανότητα. Επίσης, μετέδωσαν αυτές τις γνώσεις σε συναδέλφους, μαθητές, γονείς και, σε γραπτή μορφή, στο ευρύτερο κοινό. Απέδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στη βάση γνώσης του επαγγέλματός τους. Και έδειξαν ότι μπορούν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα επαγγελματικά τους προβλήματα, χωρίς να προσφύγουν σε έξωθεν βοήθεια. Δεν περιορίστηκαν στην υιοθέτηση μιας σειράς από πρακτικές ρουτίνας, αλλά έδρασαν σαν επαγγελματίες, αναπτύσσοντας νέες θεωρίες σχετικά με την πρακτική τους, καθώς και μια κριτική του εκπαιδευτικού και κοινωνικού πλαισίου της.

Οι εκπαιδευτικοί αυτοί είναι «κανονικοί» εκπαιδευτικοί, που προβληματίζονται πάνω στην πρακτική τους, προκειμένου να ενισχύσουν και να αναπτύξουν τα θετικά της στοιχεία. Δεν είναι έτοιμοι να αποδεχτούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν μέρα με την ημέρα. Προτιμούν να προβληματιστούν

πάνω σ' αυτά και να αναζητήσουν λύσεις και βελτιώσεις. Έχουν αποφασίσει να καλλιεργήσουν τα προτερήματά τους και να ξεπεράσουν τις αδυναμίες τους. Θέλουν να πειραματιστούν με νέες ιδέες και στρατηγικές, και όχι να αφήσουν τις μεθόδους τους να βαλτώσουν.

Με το βιβλίο μας θα θέλαμε να ενθαρρύνουμε τους εκπαιδευτικούς να εξετάσουν τις πλευρές εκείνες της πρακτικής τους που επιθυμούν να βελτιώσουν και να αναπτύξουν όταν δουλεύουν μέσα στην τάξη, καθώς και τις σχέσεις τους με τους μαθητές, τους συναδέλφους, τους γονείς, τους εξωσχολικούς παράγοντες και τα διοικητικά στελέχη. Θέλουμε να τους προσφέρουμε ένα ευρύ φάσμα μεθόδων που θα τους βοηθήσουν να αποκτήσουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης στην οποία βρίσκονται, να αναπτύξουν στρατηγικές δράσης που θα επιφέρουν βελτιώσεις, και να αξιολογήσουν τα αποτελέσματα των προσπαθειών τους. Θέλουμε να ενθαρρύνουμε τους εκπαιδευτικούς να μοιραστούν και με άλλους τις εμπειρίες τους και, με αυτόν τον τρόπο, να δημοσιοποιήσουν, ως ένα βαθμό, τον επαγγελματικό προβληματισμό στον οποίο στηρίζεται η πρακτική τους. Το βιβλίο αυτό περιέχει κάποιες απλές υποδείξεις για το πώς μπορεί να γίνει αυτό. Πιστεύουμε ότι η ανταλλαγή ιδεών με συναδέλφους και η σωστή ενημέρωση του κοινού για τους επαγγελματικούς προβληματισμούς και τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών, μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους ως επαγγελματικής ομάδας και, συνεπώς, στη βελτίωση τόσο της απόδοσής τους όσο και της επαγγελματικής τους ικανοποίησης.

Τέλος, θα θέλαμε το βιβλίο να παρακινήσει τους εκπαιδευτικούς στο σύνολό τους να αποκτήσουν επαγγελματική αντίληψη της δουλειάς τους, ιδίως αναλαμβάνοντας τον έλεγχο της ανάπτυξης των σχολείων, εντοπίζοντας και επιλύοντας κρίσιμα επαγγελματικά προβλήματα. Η εποχή μας, που χαρακτηρίζεται από ραγδαίες κοινωνικές μεταβολές, θέτει υπό αμφισβήτηση τη σταθερότητα, αλλά συγχρόνως παρέχει συναρπαστικές δυνατότητες στο εκπαιδευτικό σύστημα να δημιουργήσει μια πιο δυναμική κουλτούρα διδασκαλίας και μάθησης στα σχολεία. Αυτό, ωστόσο, συνεπάγεται και την ανάγκη να προβληματιστούν οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές, μεμονωμένα και από κοινού, πάνω στην πρακτική τους, να αναλύσουν τη λειτουργία του σχολείου τους, τα προτερήματα και τα ελαττώματά του, να διαμορφώσουν στρατηγικές για το μέλλον, να τις μετατρέψουν σε δράσεις και δομές, και να παρακολουθήσουν την επίδρασή τους σε πραγματικές καταστάσεις.

ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΔΡΑΣΗΣ

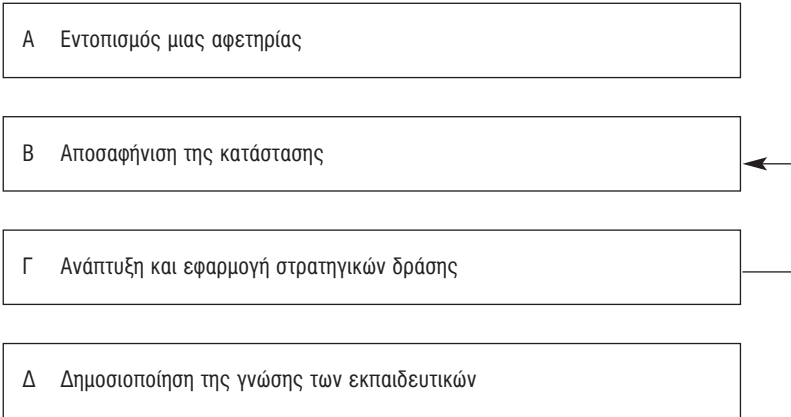
Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού του είδους έρευνας;

1. Η έρευνα δράσης διεξάγεται από ανθρώπους που σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική κατάσταση που ερευνάται. Στην περίπτωση της κοινωνικής κατάστασης μιας σχολικής τάξης, αυτό σημαίνει κατά πρώτο λόγο τους εκπαιδευτικούς που αναλαμβάνουν την ευθύνη για όσα γίνονται μέσα στην τάξη. Παρόλο όμως που την πρωτοβουλία για την έναρξη της έρευνας δράσης την έχουν κατά κανόνα οι εκπαιδευτικοί, σπάνια είναι δυνατό να επιτευχθούν μακροπρόθεσμες βελτιώσεις της κατάστασης μέσα στην τάξη, αν δεν πειστούν για τους σκοπούς της έρευνας και άλλα εμπλεκόμενα άτομα. Ανάλογα με το πρόβλημα που εξετάζεται, αυτοί μπορεί να είναι μαθητές, γονείς, σχολικοί σύμβουλοι, διοικητικά στελέχη της εκπαίδευσης ή εκπρόσωποι της τοπικής κοινωνίας. Έτσι, μακροπρόθεσμα, η έρευνα δράσης προσβλέπει πάντα στη συνεργασία. Ακόμη και στις περιπτώσεις που η έρευνα δράσης βασίζεται αρχικά σε πιο προσωπικούς και μεμονωμένους προβληματισμούς, εμπλέκονται συχνά εξωτερικοί σύμβουλοι (που προέρχονται, για παράδειγμα, από τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα). Σε αυτές τις περιπτώσεις, πάντως, ο ρόλος του εξωτερικού συμβούλου είναι να παρέχει υποστήριξη, και όχι να αναλαμβάνει την ευθύνη και τον έλεγχο της κατεύθυνσης και της διάρκειας της έρευνας.
2. Η έρευνα δράσης ξεκινά από πρακτικά ζητήματα που προκύπτουν από την καθημερινή εκπαιδευτική εργασία (και όχι από τα ζητήματα που μπορεί να είναι «της μόδας» σε κάποιον επιστημονικό κλάδο). Στοχεύει τόσο στη βελτίωση της πρακτικής κατάστασης όσο και στην ανάπτυξη της γνώσης σχετικά με τις πρακτικές των συμμετεχόντων.
3. Η έρευνα δράσης πρέπει να είναι συμβατή με τις εκπαιδευτικές αξίες του σχολείου και με τις συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών (βλ. Κεφάλαιο 5, σσ.117 κ.ε. για μια πιο διεξοδική συζήτηση αυτού του θέματος). Συμβάλλει, ωστόσο, και στην περαιτέρω ανάπτυξη αυτών των αξιών και στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος.
4. Η έρευνα δράσης προσφέρει ένα φάσμα απλών μεθόδων και στρατηγικών για τη διερεύνηση και τη βελτίωση της πρακτικής, οι οποίες χαρακτηρίζονται από σχετικά μικρό κόστος σε σχέση με τα αποτελέσματα. Οι

μέθοδοι είναι προσαρμοσμένες στο τι μπορεί να επιτευχθεί χωρίς μεγάλη παρενόχληση της πρακτικής.

5. Ωστόσο, αυτό που χαρακτηρίζει την έρευνα δράσης δεν είναι η ύπαρξη συγκεκριμένων μεθόδων και στρατηγικών. Αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μια διαρκή προσπάθεια σύνδεσης, συσχέτισης και αντιπαράθεσης της πρακτικής και του προβληματισμού, έτσι ώστε ο εκπαιδευτικός να προβληματίζεται πάνω στο τι κάνει, συνειδητά ή ασυνείδητα, μέσα στην τάξη, με στόχο να βελτιώσει την πρακτική του, και να δρα σκεπτόμενος, με στόχο να αναπτύξει τη γνώση του. Έτσι, το κέρδος είναι διπλό: η σκέψη ανοίγει νέες προοπτικές δράσης και ελέγχεται μέσα από την πρακτική εφαρμογή της.
6. Κάθε πρόγραμμα έρευνας δράσης –όποιας κλίμακας και αν είναι– έχει τον δικό του χαρακτήρα, και γι' αυτό διατάζουμε να δώσουμε ένα πολύπλοκο και λεπτομερές μοντέλο που θα περιόριζε την ποικιλία των διαφορετικών δρόμων που μπορεί να ακολουθήσει ο καθένας. Πάντως, όλα τα προγράμματα έρευνας δράσης έχουν, σε γενικές γραμμές, ορισμένα χαρακτηριστικά στάδια (βλ. Σχήμα 1).

Σχήμα 1 Στάδια των διαδικασιών της έρευνας δράσης

Η έρευνα δράσης είναι μια από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών. Τους δίνει τη δυνατότητα να βελτιώσουν την ποιότητα της μάθησης μέσα στην τάξη, προσφέροντας έναν πρακτικό τρόπο να φέρουν στο φως ορισμένες από τις πολυπλοκότητες της διδακτικής διαδικασίας.

Το βιβλίο αυτό εισάγει τον αναγνώστη στις μεθόδους και τις έννοιες της έρευνας δράσης. Χρησιμοποιεί παραδείγματα από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από εκπαιδευτικούς. Έχει τη μορφή εγχειριδίου με πολλά υποκεφάλαια για ευκολότερη ανάγνωση και 40 πρακτικές μεθόδους και στρατηγικές προς εφαρμογή, που ορισμένες επισημαίνονται ως χρήσιμες «στρατηγικές εκκίνησης». Οι συγγραφείς έχουν βασιστεί στη διεθνή εμπειρία τους από την έρευνα δράσης, που την απέκτησαν συνεργαζόμενοι στενά με εκπαιδευτικούς.

Το παρόν βιβλίο αποτελεί έναν απαραίτητο οδηγό για τους εκπαιδευτικούς, τα ανώτερα στελέχη της εκπαίδευσης και τους συντονιστές προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης οι οποίοι ενδιαφέρονται να ερευνήσουν την πρακτική τους με σκοπό να τη βελτιώσουν.

Ο **Herbert Altrichter** είναι Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Johannes Kepler στο Linz της Αυστρίας. Ο **Peter Posch**, συνταξιούχος τώρα, ήταν Καθηγητής Σπουδών Αναλυτικού Προγράμματος στο Πανεπιστήμιο του Klagenfurt. Η **Bridget Somekh** είναι Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Manchester, ενώ στο παρελθόν υπήρξε συντονίστρια του Δικτύου CARN (Collaborative Action Research Network).

ISBN 978-960-375-267-7

9 789603 752677

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΜ 3267

Ψηφιογραφία εξωφύλλου: Marianne Brandt, *Reflections*

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ